

de

Ioan Crișan

Localitatea Abram este situată în culoarul Barcăului în amonte de orașul Marghita pe terasa din stânga a râului. Marginea de sud a satului este străbătută de șoseaua care, desprinzându-se la Biharea din Drumul Național 19 cotește la Chiribiș spre dreapta în direcția Șimleul-Silvaniei și Zalău. În grădina casei parohiale reformate se află, în ruină, o biserică ce constituia edificiul principal al unei mănăstiri, ridicată înainte de marea invazie tătară din anul 1241, probabil de către nobili din familia Gutkeled ca filie a mănăstirii Pályi (Ungaria)¹. Biserica a fost inclusă pe Lista monumentelor istorice, starea ei de conservare fiind în mod constant în atenția specialiștilor de la instituțiile abilitate din județul Bihor. Cu ocazia estimărilor privind oportunitatea și eficiența unor lucrări de restaurare² s-au efectuat, în mai multe rânduri, periegeze în jurul bisericii și în grădinile din vecinătate. A fost astfel localizată vechea vatră a satului Abram. De la suprafața solului au fost prelevate fragmente ceramice datând din neolitic până în epoca modernă. Ne-a atras în mod deosebit atenția ceramica medievală timpurie din sec. VIII-X și XI-XIII.

În vederea unei preconizate restaurări a monumentului în noiembrie 1999 au fost inițiate cercetări sistematice interdisciplinare constând din săpături arheologice și studii de parament. În paralel, pentru verificarea situației stratigrafice și a intensității locuirii medievale timpurii, în spatele bisericii, la distanță de 17 m nord-est de edificiu, a fost deschisă, pe direcția SV-NE, o secțiune de control în lungime de 10 m și lățime de 1 m³. În adâncime secțiunea a atins cota de 0,50 m

¹ V. Bunyitay, *A váradi püspökség története*, vol.II, Oradea, 1883, p.404-408; V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol.I, București, 1959, p.119-120; Al. Avram, *Arhitectura romanică în Crișana*, Oradea, 1969, p.30-38; Idem, *Sur les débuts de l'architecture monastique de Crișana (XIIe-XIIIe siècles)*, în *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art*, XIV, 1977, p.7-8; A.A.Rusu, N.Sabău, I.Burnichioiu, I.V.Leb, M.Makó Lupescu, *Dictionarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca, 2000, p.44

² S. Dumitru, S. Bala, *Biserica din Abram. Istoric și propunere de conservare in situ*, în *Adevărul omeneste posibil*, Oradea, 2001, p.693-704

³ Investigațiile au fost efectuate de către un colectiv alcătuit din arheologii I. Crișan și D. Marta de la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea, Zs. Molnár de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca și arhitectul T. Emödi cu participarea unui grup de studenți de la aceeași universitate. În acest cadru sarcina executării sondajului al cărui rezultat îl prezentăm în cele ce urmează i-a revenit semnatarului acestor rânduri.

unde apare stratul de pământ viu alcătuit din argilă galbenă- maronie. Până la această adâncime au fost delimitate două straturi: stratul vegetal și un strat de pământ negru afânat ambele conținând depuneri arheologice. La baza celui de-al doilea strat la extremitățile secțiunii au apărut câte o pată de culoare închisă care anunțau prezența unor complexe arheologice. Pentru dezvelirea lor, în peretele de nord al secțiunii au fost practicate două casete. Cele două complexe s-au dovedit a fi o vatră de foc și un cuptor cu boltă.

1. *Vatra de foc* a fost surprinsă între metrii 1,25-2,50 ai secțiunii depășind doar cu puțin (spre nord) marginea acesteia. Instalația de foc nu făcea parte dintr-o locuință. În urma "demonțării" complexului s-a constatat că acesta a fost distrus în vechime, din el păstrându-se doar bucăți de chirpic. Vatra a fost amenajată într-o groapă adâncă de 0,25 m (0,65 m de la suprafața solului) de formă circulară cu diametrele de 1,25 x 0,75 m având o ușoară prelungire spre nord. Unele bucăți de chirpic sugerează că era mărginită de o grădină⁴. Pământul din umplutura gropii avea aspect cenușos și conținea lemn carbonizat, resturi de oase animale și fragmente ceramice.

Ceramica a fost lucrată numai cu mâna. Fragmentele provin de la două vase-borcan modelate din pastă cu microprundiș în compoziție. Este vorba de un fund profilat de vas de culoare maronie-cărmăzie cu pereții aproape verticali și de un fragment de culoare cărmăzie rezultat din buza unui vas cu gura evazată și marginea ușor îngroșată. Dintre bucățile de chirpic atrag atenția câteva care amintesc de tăvi. Privite din profil fragmentele sugerează trei tipuri de tăvi: cu marginea trasă spre interior, cu marginea ușor răsfrântă și plate.

2. *Cuptorul* a apărut la capătul celălalt al secțiunii între m 8,25-9,25. Era un cuptor din lut săpat în pământ⁵. Vatra acestuia, situată la adâncimea de 0,60 m de la suprafața solului (0,20 m la de baza stratului) a fost realizată prin lutuirea unei suprafețe circulare cu diametrele de 1,00 x 0,90 m. Pe marginea vetrei de jur împrejur din bolta cuptorului s-a păstrat o margine înaltă de 0,20-0,25 m. Bucățile de chirpic găsite pe vatră provin fără îndoială de la bolta prăbușită. Gura cuptorului având lărgimea de 0,50 m era orientată spre nord, iar în fața ei, despărțită de un ușor prag, a fost săpată groapa de deservire. Aceasta avea formă ovală alungită (1,60 x 1,15 m) cu diametrul lung spre nord. Pereții albiați ai gropii se adânceau cu 0,45 m față de vatra cuptorului (0,85 m de la suprafața solului). Și în acest caz este vorba de un complex separat, o instalație de foc ce nu făcea parte dintr-o locuință.

Pe vatra cuptorului pământul depus prezenta urme de ardere și conținea, așa cum s-a arătat, bucăți de chirpic ars, dar și lemn carbonizat, resturi calcinate de oase animale o bucată de sist cristalin și fragmente ceramice. Același conținut îl

⁴ C. Cosma, *Considerații privind așezările rurale și tipurile de locuințe din Transilvania în secolele VIII-X*, în *Ephemeris Napocensis*, VI, 1996, pl.7/VI; p.274

⁵ *Ibidem*, pl. 7/5; p.273

avea și pământul din groapa cuptorului însă cantitatea de ceramică era mai mare și a fost găsit un împungător din os.

Ceramica de pe vatra cuptorului și din groapa de deservire a acesteia este lucrată numai la roată înceată dintr-o pastă în a cărei compoziție intrau ca degresant nisip și paiete de mică. Principala formă ceramică este vasul-borcan cu fundul îngust, pereții oblici și umărul dezvoltat. Buza acestui tip de vas era răsfrântă iar muchia teșită. Alături de vasul borcan apare, reprezentată doar printr-un singur fragment, strachina cu buza trasă spre interior. Ornamentarea vaselor s-a realizat prin incizarea pe partea superioară a unor benzi de striuri orizontale ondulate asociate în cele mai multe cazuri cu benzi de striuri drepte. La sfârșit pe suprafața exterioară a vaselor s-a aplicat un strat subțire de slip. Arderea s-a produs într-un mediu care a imprimat vaselor culoarea maronie-cărămizie cu un luciu caracteristic. Nu au fost sesizate fragmente rezultate de la vase modelate cu mâna sau la roata rapidă.

Cele două tipuri de instalații de foc prezentate mai sus au fost utilizate o lungă perioadă de timp, motiv pentru care datarea se sprijină în principal pe materialul ceramic descoperit în cuprinsul lor. Fragmentele de vase-borcan modelate cu mâna, aflate pe vatra de la Abram provin de la două exemplare care se pot include într-o serie tipologică întocmită de I. Stanciu pentru secolele VIII-IX/X cu privire la nord-vestul României. În această serie fundul de vas ar reprezenta tipul I⁶ cu analogii la Ghenci-Lutărie⁷, iar fragmentul de buză ar rezulta de la un vas de tipul II⁸ din care amintim exemplarele identificate la Culciu-Mic-Dosul Văii⁹ și Lazuri-Lubi Tag¹⁰. Bune analogii pentru acest tip de vas se găsesc și în altă părți¹¹.

Tăvile de lut sunt tipuri de vase care au fost îndelung folosite¹². Fragmentele de la Abram pot fi și ele încadrate într-o serie tipologică stabilită de același arheolog.

⁶ I. Stanciu, *Populația din nord-vestul României în secolele 5-9*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1998, p.314; fig.52/1

⁷ *Ibidem*, p.314; fig.52/I; pl.146/3

⁸ *Ibidem*, p.315; fig.52/II; pl.161/8; pl.175/11

⁹ *Ibidem*, pl.161/8

¹⁰ *Ibidem*, pl.175/11

¹¹ D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978, p.208, fig.49/3,6; p.209, fig.50/2; Idem, *Regiunile carpato-nistrene în secolele V-X. d.Hr.*, în *Spațiul nord-est carpatic în mileniul întunecat*, Iași, 1997, p.97; fig.13/4

¹² Recente descoperiri făcute la Medieșul Aurit cu analogii în Ucraina subcarpatică constituie probe că tăvile de lut erau vase care în sec. I d. Cr. făceau parte din repertoriul ceramic al dacilor din nord-vestul României; Sp. Pop, *Tray fragments discovered in Medieșul Aurit*, în *Crișana antiqua et mediaevalia*, I, 2000, p.120-121

Astfel, fragmentul de buza trasă spre interior a rezultat de la o tavă din varianta 1¹³ având analogii la Cuceu-Valea Bochii¹⁴, Lazuri-Lubi Tag¹⁵ și Cefa-La Pădure¹⁶ în timp ce fragmentele cu marginea dreaptă sau răsfrântă sunt de la un vas din varianta 3¹⁷ asemănătoare ca profil cu-tăvile de la Lazuri-Lubi Tag¹⁸, Turulung-Vii¹⁹ și Cefa-La Pădure²⁰. Fragmente de tavă a cărei margine nu era ridicată au fost descoperite la Cefa-La Pădure²¹.

Ceramica lucrată la roata cu învârtire înceată de pe vatra cuptorului de la Abram și din groapa de deservire a acestuia prezintă asemănări cu materiale din complexe din sec. VIII-IX descoperite în partea de nord-vest a României dintre care amintim Cuceu-Valea Bochii²², Popeni-Pe Pogor²³, Biharea-Lutărie²⁴ și Grădina S.A.²⁵, Oradea-Salca-Ghețarie²⁶, Sânnicolau Român-Bereac²⁷, Cefa-La Pădure²⁸, Săcășeni-Fântâna Ciobanului²⁹ și în alte locuri din cuprinsul spațiului

¹³ I. Stanciu, *op. cit.*, fig.54

¹⁴ *Ibidem*, pl.155/6,7

¹⁵ *Ibidem*, pl.176/3

¹⁶ I. Crișan, *Săpăturile arheologice de la Cefa-La Pădure, județul Bihor din anul 1992, în Crisia*, XXIII, 1993, pl.IX/5, XII/2

¹⁷ I. Stanciu, *op. cit.*, fig.54/3

¹⁸ *Ibidem*, pl.170/5-9

¹⁹ *Ibidem*, pl.108/8

²⁰ I. Crișan, *op. cit.*, pl.IX/7

²¹ *Ibidem*, pl.IX/7

²² I. Stanciu, *op. cit.*, pl.149/1,2; pl.151/3

²³ *Ibidem*, pl.152/3,4; Idem, *Despre ceramica medievală de uz comun lucrată la roata rapidă în așezările de pe teritoriul României (secolele VIII-X)*, în *Arheologia medievală*, III, 2000, p.158

²⁴ S. Dumitrașcu, *Biharea*, vol.I, Oradea, 1994, pl.XXXII/5

²⁵ *Ibidem*, pl.CVII-CVIII/2

²⁶ S. Bulzan, D. Băcuc Crișan, *O locuință medievală timpurie descoperită la Oradea-Salca, punctul Ghețarie*, în *Crisia*, XXIX, 1999, pl. III, IV/1, V/1

²⁷ S. Dumitrașcu, I. Crișan, *Cuptoare de ars ceramică descoperite la Sânnicolau Român, județul Bihor*, în *Crisia*, XX, 1990, pl. XI/3, XVI/2-4; XVII/3.

²⁸ I. Crișan, *op. cit.*, pl. IX/2, XI/4-6; Muzeul Țării Crișurilor, nr. inv. 17931, 17932, 17933

²⁹ Gh. Lăzin, *Cercetări arheologice în sudul județului Satu Mare (zona Tășnad)*, I, în *Satu Mare. Studii și Comunicări*, III, 1975, pl.XVI/5,7

românesc³⁰.

Prin urmare considerăm că, pe baza ceramicii, ambele complexe descoperite la Abram datează din secolele VIII-IX. În nord-vestul României vetre de foc deschise au fost descoperite și cercetate la Cuceu-Valea Bochiu³¹, Popeni-Pe Pogor³², Cefa-La Pădure³³, Biharea-Lutărie³⁴ iar cuptoare de lut la Biharea-Lutărie³⁵ și Cefa-La Pădure³⁶. Ca și vetrele deschise cuptoarele săpate în pământ apar și în alte ținuturi românești³⁷. Situate în afara locuințelor ele serveau unor necesități gospodărești cum ar fi uscarea semințelor, coptul pâinii, fiertul hranei. În același timp cuptoarele cu boltă puteau servi și la arderea unui număr redus de vase de lut³⁸.

În încercarea de cunoaștere a celor două complexe de la Abram amintim că vatra este o tradiție tracică. La traci, la daco-geți și daco-romani vatra era considerată bună atât pentru vreme de iarnă cât și pentru vară³⁹. Cuptoarele de lut săpate în pereții locuințelor sau amenajate în spațiul dintre ele ca și cele amenajate la nivelul podelei sau pe un postament de lut au origine daco-geto-illiră.⁴⁰ Ele au fost utilizate în perioada antelavă fiind denumite cuptoare pentru copt pâine de tip

³⁰ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, 1978, fig.53; Idem, *op. cit.*, 1997, fig.13/3, fig.14/1,7; I. Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în sec. VI-IX e.n.*, în *Carpica*, XII, 1980, pl. XXXVI-XXXVII; M. Comșa, *Cultura materială veche românească. (Așezările din secolele VIII-X de la Bucov-Ploiești)*, București, 1978, fig.52/10, fig.54/5; pl.XVII/1-2, 11, 22; O. Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică*, Craiova, 1976, pl.15; A. Bejan, *Banatul în sec. IV-XII*, Timișoara, 1995, pl. VII B, VIII A-B;

³¹ Al. V. Matei, *Repertoriul de așezări și descoperiri aparținând secolelor IV-IX pe teritoriul județului Sălaj*, în *Acta Musei Porolissensis*, III, 1979, p.484; I. Stanciu, *op. cit.*, 1998, p.312, 480; pl. 148/2

³² I. Stanciu, *op. cit.* 1998, p.480

³³ I. Crișan, *op.cit.*, p.13-14, pl. IX/4-9; Idem, *Așezări medievale din Crișana (sec.X-XIII)*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2000, p.127, 130, pl. LXII/4-9

³⁴ S. Dumitrașcu, *op. cit.*, 1994, p.181

³⁵ *Ibidem*

³⁶ I. Crișan, *op. cit.*, 2000, p.131-132; pl. LXI, LXIX

³⁷ M. Comșa, *op. cit.*, p.37-39, 41, fig.27; D. Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați în secolele VI-XI e.n.*, Iași, 1984, p.73-75, 106, fig.58; C. Cosma, *op.cit.*, p.273

³⁸ D. Gh. Teodor, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos*, Iași, 1996, p.82

³⁹ I. Hâncu, *Soarta românilor din Basarabia în evul mediu timpuriu*, în *Din istoria Europei romane*, Oradea, 1995, p.322

⁴⁰ M. Comșa, *Tipuri de locuințe din sec. VIII-X din sudul Munteniei*, în *Ilfov-File de istorie*, București, 1978, p.114; Idem, *Cu privire la originea tipului de bordei cu cuptor scobit din epoca feudală timpurie în zona extracarpatică a României*, în *Hierasus*, V, 1983, p.154

roman⁴¹. Sunt o invenție locală pentru coptul pâinii și încălzitul casei. Suprafața lor putea folosită pentru odihnă⁴². Au fost preluate și răspândite de către slavi inclusiv la maghiarii stabiliți în Pannonia.⁴³

În ceea ce privește ceramica, S. Dumitrașcu, într-un studiu elaborat cu mult timp în urmă, considera că ceramica lucrată la roată din pastă nisipoasă datând din sec. VIII-X este ceramica românească ce continuă tradiția provincială romană în acest domeniu⁴⁴. Particularitățile datorate elementelor specifice locale definesc în nord-vestul României un orizont cultural aparte, orizontul Biharea-Călățea-Crăciunești⁴⁵. După I. Stanciu, ceramica lucrată la roata înceată cu decor incizat este creația slavilor ajunși în contact cu civilizația provincială romană din centrul Europei. Ea a fost adusă în nord-vestul spațiului românesc de către aceștia începând cu a doua jumătate a secolului al VII-lea⁴⁶. Tăvile de lut caracterizează și ele acele zone din bazinul carpatic care au fost colonizate de către slavi⁴⁷. În opinia aceluiași arheolog modelarea vaselor la roata rapidă ar fi fost introdusă în același areal de către românii din Banat și Transilvania intracarpatică, continuatorii pe durata migrațiilor a procedeelor avansate din domeniul producției ceramice⁴⁸. Anterior și N. Chidioșan atribuia ceramica lucrată la roata rapidă populației românești⁴⁹. Cele trei opinii au ca numitor comun afirmarea prezenței în spațiul amintit în sec. VIII-IX a populației românești în conviețuire cu elemente slave. Această realitate etnică este ilustrată și prin descoperirile de la Abram. Chiar dacă nu a fost identificată ceramica modelată la roata rapidă, fapt oarecum explicabil prin amploarea redusă a săpăturii, această categorie apare asociată cu ceramica modelată la roata înceată în așezări ca Nușfalău-Tigoiul lui Benedek⁵⁰, Carei-Stația de Epurare⁵¹, Oradea-Salca-Ghețarie⁵², ș.a.

⁴¹ E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1967, p.153; I. Mitrea, *op.cit.*, p.364; D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e.n.*, Iași, 1981, p.13

⁴² I. Hâncu, *op. cit.*, p.323

⁴³ M.Comșa, *op.cit.*, în *Ilfov-File de istorie*, 1978, p.114; Idem, *op.cit.*, 1983, p.154

⁴⁴ S. Dumitrașcu, *Observații privind originea ceramicii negre-zgrunțuroase din Crișana*, în *Crisia*, XI, 1981, p.78

⁴⁵ S. Dumitrașcu, *op. cit.*, 1994, p.193-194

⁴⁶ I. Stanciu, *op. cit.*, 1998, p.284

⁴⁷ *Ibidem*, p.316

⁴⁸ *Ibidem*, p.266, 381-382; Idem, *op.cit.*, 2000, p.150

⁴⁹ N.Chidioșan, *O necropolă din feudalismul timpuriu descoperită la Sălacea*, în *SCIV*, XX, 4, 1969, p.614

⁵⁰ I. Stanciu, *op. cit.*, 2000, p.157, 182, pl. V/1-7, 9, 12

⁵¹ *Ibidem*, p.153, 183, pl. VI/1, 2, 3-6

⁵² S. Bulzan, D. Băcueț Crișan, *op. cit.*, p.34-35, pl. III-VI

Cele două complexe gospodărești medievale timpurii de la Abram probează clar existența în așezare a unui nivel de locuire din sec. VIII-IX. Continuarea săpăturilor va conduce cu siguranță la identificarea locuințelor pe care vatra și cuptorul le-au deservit și a altor complexe de locuire. Chiar și în acest stadiu al cercetărilor se poate documenta arheologic că în acest punct de pe malul Barcăului a existat o așezare medievală timpurie anterioară instaurării stăpânirii regatului feudal maghiar. Oficialitățile acestui stat în frunte cu biserica catolică au sprijinit ridicarea unor mănăstiri în scopul promovării catolicismului printre localnici și pentru asigurarea necesităților spirituale ale unor grupuri alogene colonizate- așa cum arată cercetările arheologice de la Abram și structura etnică actuală a satului – chiar pe vatra unor vechi așezări.

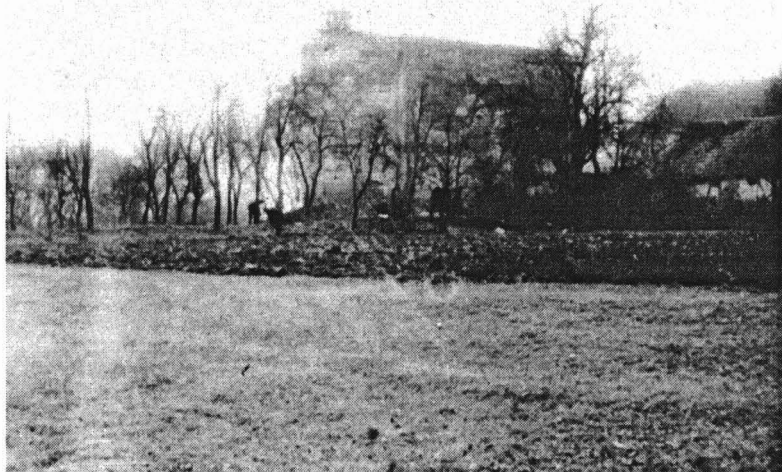
THE ARCHAEOLOGICAL SOUNDING OF ABRAM, BIHOR COUNTY

- Abstract -

The researches on the surface that was accomplished around the ruins of the roman church of Abram, determined the localization of the old fireplace of the country. From the ground surface was found ceramic fragments dating from Neolithic to Modern Age.

On the autumn of 1999, at the back of the church was made a control section of 10-m length and 1 m width. In the section was found two archaeological grounds: a fireplace and, respectively an oven with arch, both having a domestic destination. On the base of the ceramic, the two complexes are integrated chronologically between the eighth and ninth centuries. These belonged to the local population, which in that period was composed by Romanians that lived together with Slav elements.

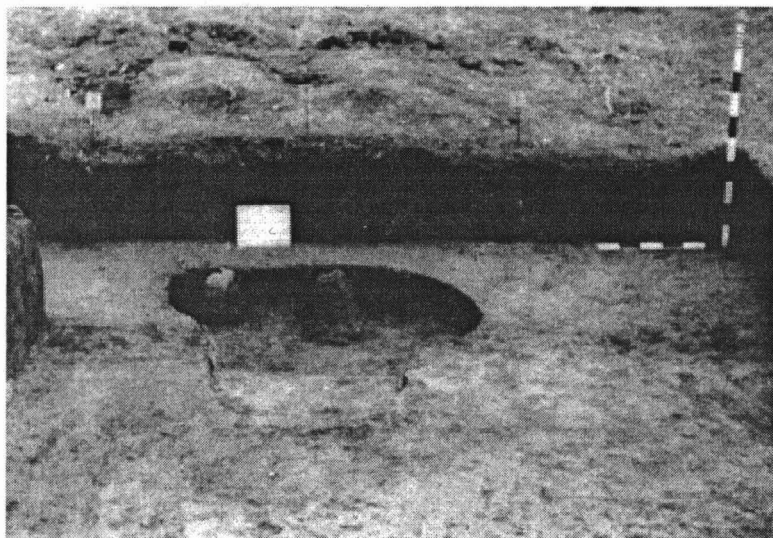
1

2

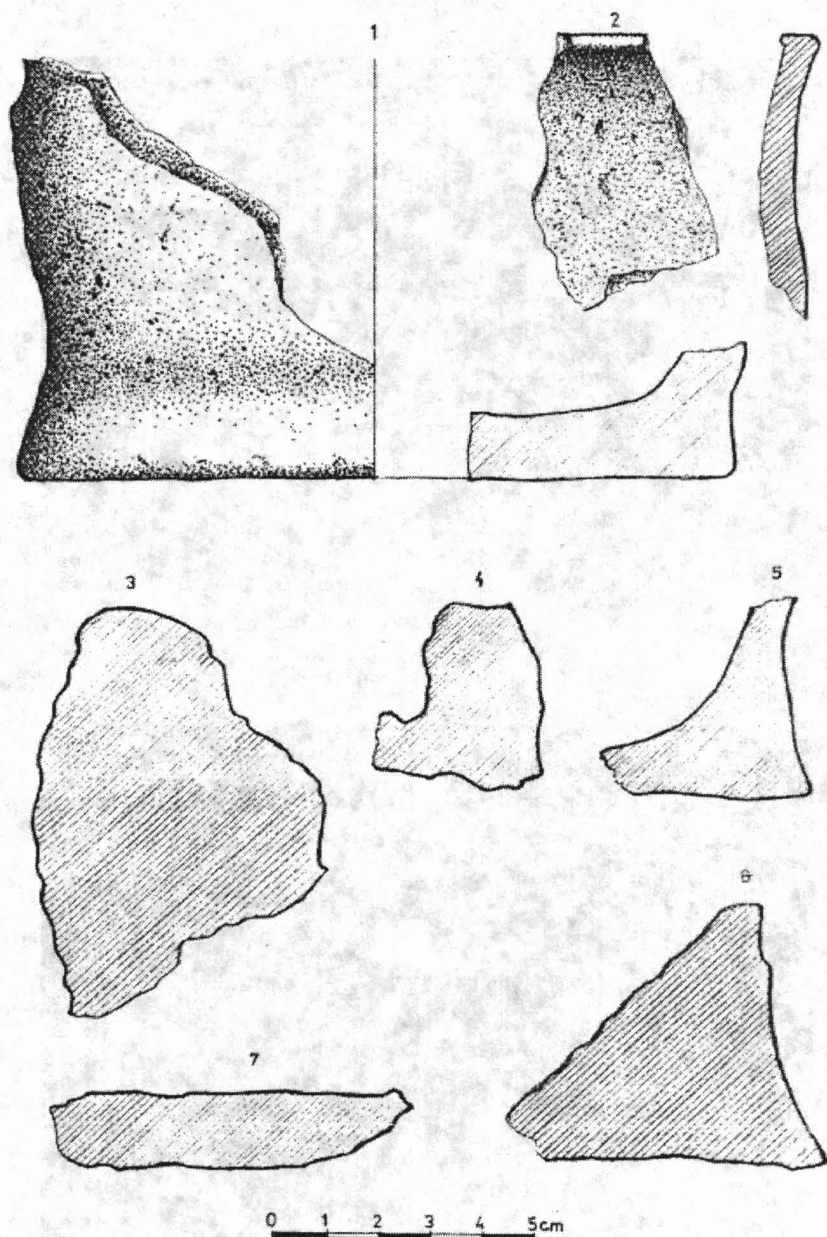
Pl. I. Abram - biserica veche, 1999. 1 edificiul bisericii medievale și locul vechii
așezări; 2 secțiunea S I cu cele două complexe.

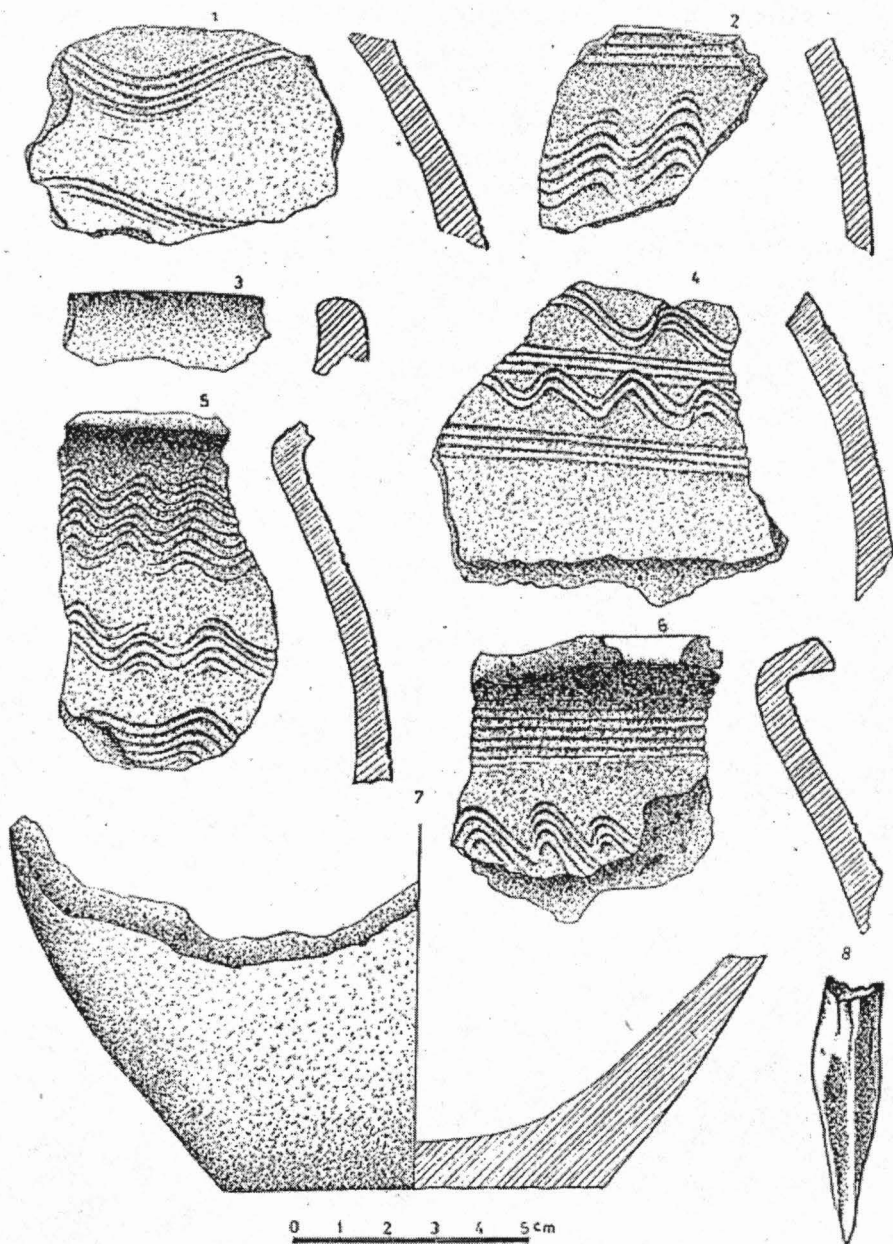
2

Pl. II. Abram - biserica veche, 1999. 1 vatra de foc; 2 cuptorul gospodăresc.

Pl. III. Abram - biserica veche, 1999. Vatra de foc: 1,2 fragmente de vase borcan lucrate cu mâna; 3 profil de gardină de vatră (platou?); 4-7 profile de tăvi (sec. VIII - IX) (Muzeul Țării Crișurilor nr. inv. 18354)

Pl. IV. Abram - biserica veche, 1999. Cuptorul gospodăresc. 1-7 fragmente ceramice de pe vatra cuptorului și din groapa de deservire a acestuia (sec. VIII - IX) (Muzeul Țării Crișurilor, nr. inv. 18356, 18357); 8 împungător de os (Muzeul Țării Crișurilor, nr. inv. 18359)